

Agerlandets småbiotoper

Hvordan styrker vi naturen og forbedrer småbiotopforvaltningen i agerlandet? Kom til DLFs årsmøde og deltag i debatten

TEKST: Jesper Brandt, Stig Roar Svenningsen og Lone Søderkvist Kristensen, Dansk Landskabsøkologisk Forening

Hegn, diger, grøfter, markskel, vejrabatter, vandhuller, moser, enge, småbeplantninger, skrænter, overdrev og andre små uopdyrkede pletter og linjer i det åbne land - det er dét, der samlet kaldes agerlandets småbiotoper. Småbiotoperne har stor betydning for bæredygtigheden i det åbne land. De er levesteder for vilde dyr og planter. De bidrager til mikroklimaet og landskabets stabilitet i forhold til erosion, fordampning og udvaskning til vandløb. Og de fungerer som trædesten eller ledelinjer for spredning af dyr og planter.

Småbiotoperne er altså ikke blot med til at bevare biodiversiteten - de bidrager også til at skabe variation og lette tilgængeligheden til det åbne land. Endelig afspejler småbiotoperne landskabets kulturhistorie, som spiller en vigtig rolle for bosætning og rekreation. Med tilstedeværelse af småbiotoper øges muligheden for en flersidig udnyttelse af landskabet og dets økosystemydelse. Her kan landmanden vinde økonomisk ved at supplere landbrugsproduktionen med andre arealbundne aktiviteter, der kan understøtte hinanden på den enkelte bedrift.

DLFs årsmøde

Dansk Landskabsøkologisk Forening afholder den 30. oktober sit 22. årsmøde i festauditoriet på Frederiksberg Campus, Bülowsvej 17, med emnet *Agerlandets småbiotoper i landskabsøkologisk betydning*. Med ni foredrag af forskere og landskabsforvaltere, der vil belyse småbiotopernes betydning for landskabets bæredygtighed, lægges der op til diskussion: Hvordan styrker vi naturen og forbedrer småbiotopforvaltningen i agerlandet?

Udvikling af overvågningen

Danmark er internationalt set et af verdens mest opdyrkede lande. Den intensive opdyrkning betyder, at en forholdsvis stor del af den uopdyrkede natur er knyttet til småbiotoperne, der udgør mellem 2 og 6 pct. af det intensivt dyrkede areal. Men småbiotoperne er også nogle af de mest ustabile elementer i landskabet, hvis skæbne er tæt forbundet med landbrugets teknologiske og strukturmæssige udvikling. Derfor bør en løbende overvågning af småbiotoperne og deres rolle i en bæredygtig udvikling være en højt prioriteret opgave i den statslige naturovervågning.

Metoder til overvågning af småbiotoper blev udviklet fra slutningen af 1970'erne til midten af 1990'erne som et nødvendigt svar på den omfattende tilbagegang af småbiotoperne, der satte ind som følge af 1960'ernes voldsomme teknologiske udvikling og medfølgende strukturrationalisering.

Roskilde Universitet indledte i slutningen af 1970'erne udviklingen af et overvågningssystem. Småbiotopers udvikling blev kortlagt tilbage til midten af 1800-tallet vha. kort og flyfotos for fem repræsentative landbrugsområder i Østdanmark. Frem til 1996 blev yderligere 32 områder a 4 km² inddraget, således at alle dele af Danmark var dækket, og ændringer blev registreret hver 5. år. Ved kortlægningen blev alle mindre biotoper registreret og klassificeret, og landmænd i hvert område blev interviewet om småbiotopernes nutidige og historiske funktion i landbruget. Den øvrige arealanvendelse blev også inddraget for at sikre et dækkende billede af de omgivelser, som småbiotoperne skulle ses i sammenhæng med. Det gav et ganske godt indblik i udviklingen i småbiotopernes antal, kvalitet og funktioner.

De senere års overvågning

Den voldsomme nedgang i småbiotoperne under industrialiseringen af landbruget blev dokumenteret i tørre tal. Generelt var det tydeligt, at det var de små og de våde biotoper, der oftest forsvandt fra landskabet - i 50'erne og 60'erne med en hastighed af ca. 0,5 pct. om året. I 1970'erne steg tabet af lineære biotoper, altså skel, hegn, diger, grøfter og rabatter, til over 2 pct. om året. Det betød, at over 1/3 af alle de lineære biotoper forsvandt i perioden 1968-81.

Under den videre overvågning ændrede situationen sig. I 1980'erne var der fortsat nedgang i de lineære biotoper, mens arealet af arelle biotoper øgedes. I 1990'erne vendte billedet. Der var nu positive tal over hele linien! Der kom flere småbiotoper til, og især steg omfanget af deres arealer. Det gjaldt ikke mindst biotoper med tilknytning til jagtinteresser. Trods de generelle positive tendenser var der store regionale og især lokale variationer. Så selv om der i mange områder tydeligvis var en stigende forståelse for småbiotopernes potentiale, så var der samtidigt store dele af det åbne land, hvor afviklingen af småbiotoper fortsatte med uformindsket styrke.

Med Naturbeskyttelsesloven 1992 blev den generelle habitatbeskyttelse (§3) udvidet, så omkring halvdelen af småbiotoperne blev inddraget i denne form for beskyttelse. Det var især vandhuller over 100 m² og våde habitater over 2.500 m², der sikredes på denne måde. En registrering blev igangsat af amterne på et ret forskelligt metodisk grundlag. Med 1996-kortlægningen stoppede Roskilde Universitets småbiotopovervågning. Metodikken var nu forskningsmæssigt udviklet, og det måtte være en opgave for miljømyndighederne at fortsætte overvågningen. En forsøgsvis opdatering på basis af flyfotos blev udført i 2001. Den viste en fortsat fremgang for visse typer, fx vandhuller og bevoksninger. Senere

undersøgelser tyder på, at småbiotoperne igen er i tilbagegang, men vi har endnu ikke tal for det. En fortsættelse af småbiotopovervågningen blev vedtaget i forbindelse med igangsættelsen af det statslige naturovervågningsprogram NOVANA, og kortlægninger i de 32 områder gennemført i 2006-07 og 2013. Pga. tekniske problemer og manglende midler mangler der fortsat resultater fra disse overvågninger, men det forventes, at de vil ligge klar til vores årsmøde. Næste overvågning bliver i 2019. Samtidigt er Naturstyrelsen ved at lægge sidste hånd på en ny landsdækkende opdatering af §3-registreringer i samarbejde med kommunerne, som også forventes at ligge klar til mødet.

Den regionale landskabsplanlægning

Den teoretiske baggrund for udviklingen af småbiotopovervågningen var fremkomsten af spredningsøkologien, ø-biogeografien og metapopulationsteorien. Med fremkomsten og sammenstilling af disse teorier begyndte forståelsen for spredningsmuligheder for dyr og planter inden for fragmenterede habitater gennem dannelse af metapopulationer. Meget hurtigt fik denne relativt teoretisk orienterede forskning praktisk betydning inden for den regionale landskabsplanlægning, hvor den fra begyndelsen af 1980'erne vandt indpas i den amtskommunale fredningsplanlægning. Her blev der udarbejdet kort med forskellige typer spredningskorridorer, som en foranstaltning mod habitatfragmenteringen i landbrugslandskabet. I slutningen af 90'erne blev korridorplanlægning gjort obligatorisk for amterne. Trods krav om obligatorisk planlægning og udpegning af store regionale korridorer, typisk trukket gennem større dalstrøg og skovpartier, er der kun få af disse korridorer, der er blevet realiseret i sin helhed. Dels pga. manglende virkemidler og ressourcer, dels pga. potentiel modstand fra lodsejerne. Man kan måske hævde, at korridorplanlægningen i for høj grad har været hægtet op på en biologisk argumentation (baseret på en begrænset konkrete viden om effekten på artsniveau), og at planlæggerne derfor har misset muligheden for fremme andre formål. Afskaffelsen af den regionale planlægning ved kommunalreformen i 2007 må ses som en yderligere svækkelse af korridorplanlægningen.

Sikring i et europæisk perspektiv

Tilbagegang i agerlandets småbiotoper har ikke kun påkaldt sig opmærksomhed i Danmark, men også i EU som helhed. Bl.a. har flere større europæiske forskningsprojekter haft fokus på de negative økologiske konsekvenser af landbrugets udvikling, og sammenholdt med systematiske overvågninger har disse resultater medvirket til en løbende justering af den europæiske landbrugspolitik. Landbrugspolitikken indeholder derfor i dag forskellige virkemidler til fremme af integration af natur- og landskabshensyn i landbrugsdriften. Som oplæg til den nye europæiske landbrugspolitik for perioden 2013-2020 blev der stillet forslag om, at 30 pct. den direkte landbrugsstøtte (over 83 milliarder €) blev gjort betinget af overholdelse af tre grønne krav, herunder at landmænd skulle etablere mindst 7 pct. naturarealer på deres bedrifter. Desværre blev denne styrkelse af naturen temmelig undergravet i de endelige forhandlinger om landbrugspolitikken for 2013-2020. Eksempelvis blev procentsatsen for bedriftens naturarealer nedsat til 5 pct., og de arealtyper, der kunne regnes med som naturarealer, blev udvidet med en række afgrødetyper. Princippet om, at midler fra den direkte støtte kan overføres til landdistriktpolitikken, er dog blevet fastholdt, og som noget nyt er det blevet muligt at give en engangskompensation til landmænd, der ønsker at lægge landbrugsjord om til natur.

Randzoner og småbiotoper

For at nedbringe udvaskningen fra landbrugsarealer, vedtog man i 2011 randzonenloven, der indebar muligheder for en betydelig forøgelse af småbiotoparealet langs vandløbene. Når disse arealer udgik af omdriftsarealet, åbnede det mulighed for offentlig adgang som følge af bestemmelserne i naturbeskyttelsesloven, og derfor blev randzonerne eksplicit undtaget fra disse adgangsbestemmelser. Denne undtagelse blev imidlertid ophævet af den nye regering med ændringen af randzonenloven i juni 2012, som samtidigt forbød dyrkning af energiafgrøder i randzonerne.

Vigtig forskning

Småbiotoperne udgør en vigtig brik i en bæredygtig omstilling af arealanvendelsen i det åbne land. Trods fortsat pres på småbiotoperne pga. landbrugets fortsatte intensivning, er der samtidigt mange tendenser i udviklingen, der bidrager til styrkelsen af småbiotopstrukturen, ofte understøttet af lovgivning til fremme af miljømæssige og friluftsmæssige behov. Landskabsøkologien har vist sig som et vigtigt integrerende forskningsområde i forbindelse med den videnskabelige understøttelse af denne omstilling.

BOX:

Dansk Landskabsøkologisk Forenings 22. Årsmøde

Tema: Agerlandets småbiotoper i landskabsøkologisk betydning

Torsdag den 30. oktober 2014 kl. 9-16 i Festauditoriet (Aud. 1-01) på KU, Bülowsvej 17, Frederiksberg

9.00 Kaffe og registrering

9.30-10.20: Småbiotopovervågning og landbrugspolitik

10.20-10.45 Kaffepause

10.45-12.00: Grøftekanternes muligheder og forvaltning

12.00-12.45 Frokostpause

12.45-13.35: Nyetablering og pleje af habitater og spredningskorridorer i det dyrkede land

13.35-14.00 Kaffepause

14.00-15.15: Hvad er der sket de senere år og hvordan forbedres småbiotopforvaltningen i agerlandet?

15.15-16.00: Diskussion. Ordstyrer: Peder Agger

Detaljeret program samt tilmelding på **www.landskabsoekologi.dk**